

EPOKER I KLASSISK MUSIKK

Sigurd Skauvik

MIDDELALDER 1010-1450

Vokalmusikken dominerte både religiøs og verdslig musikk i Europa i middelalderen. I kirkemusikken ga dette seg uttrykk i gregoriansk sang, mens den ikke-religiøse musikken for en stor del ble framført av omvandrende spillemenn og trubadurer. Bruken av to eller flere stemmer (kalt *polyfoni*, etter det greske ordet for 'mange stemmer') ble stadig mer vanlige i kirkemusikken, mens de profane sangene fremdeles ble skrevet for én stemme, som ble akkompagnert av ulike instrumenter.

Samtiden

I høy- og senmiddelalderen ble Europa herjet av krig og pest. Samfunnet var preget av religiøs intoleranse og av kampen mellom den religiøse og den verdslige makten. Samtidig ga kirken og føydalsystemet i det minste en viss stabilitet.

En viktig form

Frem til 800-tallet ble all vokalmusikk skrevet for bare én stemme. Senere la man til en annen, lavere stemme, som ble sunget en kvint eller kvart under melodien. Iblant ble det også lagt til en tredje stemme, en oktav under melodien. *Kontrapunktlæren*, der flere selvstendige stemmer – som likevel er avhengige av hverandre – har monerer, ble sakte, men sikkert utviklet. På 1100-tallet ble musikken rytmisk mer interessant, i takt med at *cantus firmus*-teknikken ble utviklet. Den førte med seg flere stemmer og en klart definert noteskrift.

RENESSANSEN 1450-1600

Renessansen var en tid med store kulturelle omveltninger. Europeiske kunstnere vendte blikket mot den klassiske antikken, og begynte samtidig å oppdage verden utenfor middelalder-teologiens snevre rammer. Musikken ble mindre berørt enn de andre kunstartene, men ble likevel påvirket av de nye idéene. Viktige musikere og komponister fra denne perioden er bla den flamske komponisten Orlando di Lasso og italieneren Palestrina. Begge var mestere i renessansens polyfoni, der alle sangstemmer er like viktige og deler på melodien. Spanjolen Tomás Victoria behersket kontrapunktkomposisjon som få andre. I England blomstret den profane musikken med William Byrd. Han skrev ikke bare storslagen kirkemusikk, men var også maldrigaler, solosanger og instrumentalverker.

Samtiden

Renessansen var en epoke av forandring og fremskritt – særlig innen kunst og vitenskap. Et gammelt verdensbilde ble erstattet av et nytt. Samtidig sto kirken overfor forandringer. Reformasjonen spredte seg, og hele Europa deltok i kampen for religionsfrihet.

En viktig form:

Madrigalen – en av de viktigste formene i renessansemusikken – var en komposisjon for flere sangstemmer, vanligvis uten akkompagnement. Tekstene hadde som oftest kjærlighets- eller pastorale temaer, og var altså mer profane enn sakrale i karakter. Komponisten Orlando di Lasso skrev ca 150 svært uttrykksfulle madrigaler, med sterke rytmer og dramatisk vekslende stemninger. Palestrina brukte den profane madrigalen på en helt spesiell måte- som utgangspunkt for mange av sine sakrale verker. Dette ga hans musikk en unik karakter.

TIDLIG BAROKK 1600-1680

Barokken regnes som begynnelsen på den moderne musikken. Da oppstod blant annet operaen, hvis solosang og tonalitet ligner dagens musikk. Den viktigste komponisten i den tidlige barokken var italieneren Monteverdi, som videreutviklet de tradisjonelle formene på en kreativ måte. Den dramatiske stilen hans madrigale er kanskje det som mest påtakelig foregriper senbarokkens solokantate og operaresitativ. Han var også den første viktige operakomponisten. Den sakrale orgelmusikken blomstret i barokken. Den hollandske komponisten Jan Sweelinck banet vei ved å utvikle flere musikalske former – deriblant fugen, som påvirket Bach sterkt. En annen ledende komponist var Dietrich Buxtehude, hvis ry fikk Bach til å gå mer enn 30 mil for å høre ham spille.

En viktig form

Det tidlige 1600-tallet så monodien bli født. Monodien er en satsteknikk der en melodistemme trer i forgrunnen mens øvrige stemmer ledsager.

Akkompagnementet ble vanligvis fremført av en generalbass, *basso continuo* ('forløpene bass'), et instrument i bassleiet. Denne stilen sto i sterk kontrast til renessansens polyfoni, der flere selvstendige stemmer fikk klinge samtidig. I barokken var generalbass vanlig i så vel vokal som instrumental musikk.

Stemmene ble aldri skrevet i notene, men for hvert akkordbytte skrev man tall over eller under bassnotene.

Samtiden

De politiske og religiøse spenningene i forbindelse med reformasjonen utløste tredveårskrigen, som kastet Europa ut i kaos og tumult. Innen kunsten og litteraturen var dette likevel en svært produktiv periode.

SENBAROKKEN 1680-1750

Senbarokkens viktigste bidrag til ettertiden er den rike operaskatten – som blant annet består av Händels Xerxes – og de mange oratoriene. To av de største er Bachs Matteuspasjonen og Händels storslagne Messias. Kanskje det er disse to oratoriene som tydeligst anskueliggjør den følelsen av overdådighet og prakt som er så sterkt forbundet med denne perioden. Et annet av senbarokkens store bidrag til musikkhistorien var suiteen, som på denne tiden besto av en rekke danseformer som menuett, gigue, courante, allemande og sarabande. Alle disse dansene er utsmykket med 'ornamenter' – et kjennetegn for denne tiden i musikkhistorien.

En viktig form

Concerto grosso var den viktigste instrumentale formen i senbarokken. Den utmerker seg ved en spesiell besetning der to instrumentgrupper veksler: en liten gruppe solister – kalt *concertino*, *concertano* eller *convertante* – og en større strykerseksjon kalt *ripieno*. De to gruppene kunne enten bytte på å spille, eller spille sammen. Noen av de mest betydningsfulle *concerto grossi* ble skrevet av Corelli, J. S. Bach og Händel. Både en wienerklassisistiske og den romantiske konserten ble utviklet fra denne tidlige konsert formen.

Samtiden

I senbarokken var tidsånden fortsatt preget av eneveldet og motreformasjonen. De nye opplysningsidéene hadde imidlertid begynt å gjøre seg gjeldende. Flere oppdagelser og oppfinnelser bekreftet det nye naturvitenskapelige verdensbildet.

WIENERKLASSISISME 1750-1820

Under wienerklassisismen søkte man nok en gang forbilder i antikkens Hellas og Rom. I kunsten innebar dette blant annet at det ble lagt vekt på symmetri og form. Innen musikken måtte senbarokkens kompliserte ornamentikk vike for en ny enkelhet og eleganse. Det følelsesmessige innholdet var det samme, men overskygget aldri klarheten og strukturen. Wienerklassisisme er blitt kalt musikkens gullalder. Det var i denne epoken i musikkhistorien de store formene innen musikken – symfonien, konserten, sonaten og strykekvartetten ble utviklet til fullkommenhet.

En viktig form

Sonateformen (som ikke må forveksles med sonaten: en musikalsk genrebetegnelse), var den viktigste musikalske formtypen under wienerklassisismen. Den påvirket all orkester- og kammermusikk. Sonateform brukes mest i et verks første sats (f.eks i en sonate eller en symfoni), men også i den langsomme satsen og i finalen. Formen har tre deler: *eksposisjon*, *gjennomføring* og *reprise* – altså en innledning, et midtparti og en avslutning, akkurat som en fortelling. Dette gir musikken symmetri og helhet, og formidler en følelse av at stykket vokser mens det spilles.

Samtiden

Denne tidsepoken kom til å innebære gjennomgripende forandringer i hele den vestlige delen av verden. Det var en tid med dramatiske politiske og sosiale omveltninger, båret frem av revolusjonære idéer og nye idealer som frihet og demokrati.

TIDLIG ROMANTIKK 1820-1850

Selv om Beethoven i det store og hele anses for å være en wienerklassisistisk komponist, er han mer enn noen annen komponist en typisk representant for den tidlige delen av romantikken. Hans senere musikk kjennetegnes av lidenskap, individualisme og lengsel etter selvrealisering, og dette preger også all musikk fra romantikken. Tidlig romantisk musikk bygdte helt og holdent på følelser og eget uttrykk – glede og sorg, seier og nederlag, håp og fortvilelse.

En viktig form

I den tidlige romantiske perioden ble solokonserten en av de viktigste formene for orkestermusikk. At solistopptreden fikk en stadig viktigere rolle er logisk på bakgrunn av romantikkens streben etter et individuelt og subjektivt uttrykk. Dette førte til at et rikt konsertliv blomstret opp, som en ny slags virtuositet – kunstnerens hensikter og uttrykksform kom i forgrunnen hos soloinstrumentet og kraften i et stort orkester ble drevet til sin ytterlighet i den romantiske konserten.

Samtiden

Den tidlige romantikken vart de store forfatterens og tenkernes epoke. De strebet først og fremst etter å revurdere virkeligheten og menneskets rolle i universet. I sentrum for oppmerksomheten sto individet og en ny måte å oppfatte naturen på.

SENROMANTIKKEN 1850-1900

I senromantikken slo det personlige uttrykket og subjektiviteten ut i full blomst. Dette er spesielt tydelig i Tsjajkovskijs musikk, som gjenspeiler opprørt og angsten i komponistenes indre. Ved Wagners død mente mange at romantikken hadde nådd grensen for uttrykksmuligheter. Snart begynte flere nye musikkstiler å gjøre seg gjeldende: nasjonalromantikk med blant andre Sibelius og Elgar, impresjonisme med Debussy og Ravel, og den atonale modernismen med Schönberg. Dermed hadde letingen etter objektivitet og en ny realisme begynt.

En viktig form

Opera var en svært betydningsfull musikkform i senromantikken. Innholdsmessig er forskjellene store mellom de dype, psykologiske undertonene i Wagners operaer, Verdis dramaer om menneskelig lidenskap og Puccinis hverdagsrealisme. Imidlertid har så godt som alle operaer fra denne tiden en fellesnevner – nærmere bestemt det dramatiske hendelsesforløpet, som vanligvis ender med tragedie. Wagners musikkdrama *Trisdan* og *Isolde* kan med rette betraktes som et av de klareste eksemplene på senromantisk opera.

Samtiden

Politisk sett ble denne perioden preget av kampen om herredømme, både i Europa og i verden for øvrig. Innen kunsten var dette det impresjonistiske maleriets tidsalder. Mange nye oppfinnelser så dagens lys, og ingeniørkunsten gjorde store landevinninger.

TIDLIG 1900-TALL 1900-1930

Mot slutten av 1800-tallet nådde den romantiske stilen sin grense som uttrykksform, fremfor alt gjennom Wagners store operaer, på denne tiden begynte det å dukke opp andre, eksperimentelle musikalske nybrottsformer ved siden av den romantiske hovedstrømmningen. Blant disse var Debussys og Ravels imperesjonisme, samt Erik Saties surrealisme. I 1913 forårsaket Stravinskis *Vårøfferet* opprør blant premierepublikumet på grunn av stykkets vekt på uregelmessige rytmer, bortók eksperimenterte med skalaer og rytmer, men størst innflytelse fikk antakelig den atonale og serielle musikkstilen som ble utviklet av Arnold Schönberg og hans etterfølgere Alban Berg og Anton Webern.

En viktig form

En betydningsfull form som ble utviklet på begynnelsen av 1900-tallet var den atonale musikken, der man unngår å spille i noen bestemt toneart. Arnold Schönberg utviklet et system for atonalitet, den såkalte *tolvtoneteknikken*, som innebærer at alle tolv tonene i den kromatiske skalaen behandles likt, og ingen tone kan gjentas før hele tolvtoneserien er spilt helt til slutten. Hele serien kan flyttes opp, eller ned, inverteres eller spilles baklengs. *Serialismen* gikk et skritt lenger, og formaliserte bruken av rytme, harmoni og tonehøyde.

Samtiden

Første verdenskrig dominerte det tidlige 1900-tallet, og i krigens kjølvann fulgte gjennomgripende sosiale og politiske omveltninger. Vest-Europa mistet gradvis sin rolle som verdensmakt, og dette banet vei for USA og Japan.

Sigurd Skauvik